

פתיחתא דאיכה רבה - 1

מים ראשונים: פתיחתא היא צורת פתיחה מקובלת למדרש ששורשיה במדרשים הקדומים, בראשם [בראשית רבה](#) ו**ויקרא רבה**, שדרשות רבות בהם מתחילות ב"פתח": ר' יצחק פתח, ר' תנחומא פתח, ר' יוחנן פתח וכו'. ראש לכולם הוא: "ר' הושעיה רבה פתח" שבתחילת פרשת בראשית שממנו, יש משערים, בא השם למדרש על ספר בראשית כולו ומשם ל"מדרשי רבה" על שאר החומשים – ועד המגילות: שיר השירים, קהלת רבה ועוד. אך במדרשים אלה, הפתיחתא היא חלק מהדרשות (הפרשיות) עצמן; מדרש פותח שלאחריו בא גוף המדרש - פתיחתא וגופא. לעומתם, מדרשים מאוחרים יותר, כגון **רות רבה** ו**אסתר רבה**, באים עם פתיחתאות כקובץ בפני עצמו, כך הוא לפחות עפ"י הדפוסים שבידינו. הפתיחתא **לאיכה רבה**, היא הרחבה והמרשימה מכולם. שלושים וארבע פתיחתאות במספר (ויש מונים אותן שלושים ושש כמנין איכ"ה), שכל אחת היא דרשה בפני עצמה וכולן ביחד מהוות אוסף מדרשי ייחודי שהוא הרבה מעבר למבוא ופתיחה.¹ בכתבי יד ובמהדורות דפוס מסוימים נמצא אוסף זה כמדרש נפרד ועצמאי, אך היום ברור לנו שהוא אכן פתיחתא לאיכה רבה שאפשר שנכתב לאחר גוף המדרש (גופא) כמעין סיכום או מבוא ומכאן החזרות המרובות בין הפתיחתאות ובין חמש הפרשות שבגוף המדרש. ועוד זאת נוסף בפתח דברינו, שמי שדואג שמא ייכשל באיסור לימוד תורה בתשעה באב עקב קריאת דף זה, הרי דברי השולחן ערוך אורח חיים סימן תקנד סעיף ב: "ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין, וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב". ואין לחוש ממה שנוסיף בהערות השוליים.

איכה רבה (בובר) פתיחתא א – היו בת גלים ולא גולים

רבי אבא בר כהנא פתח: "צִהְלִי קוֹלְךָ בְּתַת גְּלִים הַקְּשִׁיבִי לְיִשָּׁה עֲנִיָּה עֲנִיתוֹת" (ישעיה י ל). אמר ישעיהו לישראל: עד שאתם אומרים שירים ומזמורים לפני עבודת כוכבים, צהלי קולך בדברי תורה, צהלי קולך בבתי כנסיות. "בת גלים" - מה גלים הללו מסויימין בים, כך אבותיהם מסויימין בעולם. דבר אחר, "בת גלים" - בת גולים, ברתיחון דגלוואי. בתו של אברהם אותו שכתוב בו: "ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה" (בראשית יב ז)², בתו של יצחק שכתוב בו: "וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה" (שם כו א), בתו של יעקב שכתוב בו: "וילך פדנה ארם" (שם כח ה).³

"הקשיבי" - הקשיבי למצותי, הקשיבי לדברי תורה, הקשיבי לדברי נבואה, הקשיבי לצדקות ומעשים טובים. "לישה" - ואם לאו - לישה, הא אריה סליק עלך. זה נבוכדנצר הרשע דכתיב ביה: "עלה אריה מסובכו" (ירמיה ד ז). "ענייה" - ענייה מן הצדיקים, ענייה מדברי נבואה, ענייה ממצות ומעשים טובים. "ענתות" - ואם לאו ענתות. הא ענתותא אתי ומתנבא עליך, דכתיב: "דברי ירמיהו בן חלקיהו ... אשר בענתות" (ירמיהו א א), כיון שבא הפורענות קונן עליהם: איכה.⁴

¹ כך בנוסח איכה רבה בובר. בנוסח דפוס וילנא יש רק חמש פתיחתאות. אנו נלך בדרכו של איכה רבה בובר, ובשל ריבוי הפתיחתות שם פצלנו את הדף לשניים: דף זה, והדף המשלים [פתיחתות דאיכה רבה - 2](#).

² ובמקבילה בפסיקתא דרב כהנא פסקא יג מובא הפסוק "לך לך מארצך" כעדות על היות אברהם אבינו גולה. האמנם? והרי שם הוא יוצא בדרכו לארץ ישראל! האם טעות סופר היא או שמא באה הפסיקתא לומר שסוף סוף כל עקירה ממקום למקום היא גלות ונדודים? ראו שיטת רשב"ם שארמי אובד אבי הוא אברהם: "ארמי אובד אבי - אבי אברהם ארמי היה, אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב: לך לך מארצך, וכדכתיב: ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי. לשון אובד ותועה אחד הם באדם הגולה", מובא בדברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא. כך או כך, נראה שהגרסה שלפנינו היא העיקר, אבל גם בה, הפסוק "לך לך מארצך" מהדהד ברקע. שהרי הגלות של "וירד אברהם מצרימה" (אחד מעשרה הניסיונות שנתנסה בהם אברהם) באה מיד לאחר שהתקיים "לך לך מארצך" ואברהם מגיע אל "הארץ אשר אראך". מיד לאחר מכן "ויהיה רעב בארץ ... וירד אברהם מצרימה". הזו הארץ המובטחת? כבר ברעב הראשון יורד אברהם למצרים? וכבר האריכו לדון בכך המפרשים והמדרשים במעשה זה של אברהם (ראו למשל רמב"ן בראשית יב ז). ראו דברינו [ירידת אברהם למצרים](#) בפרשת לך לך, וכן דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) בפרשת חיי שרה.

³ עד כאן החלק הראשון של הפתיחתא שקוראת לעם ישראל - בני אברהם יצחק ויעקב, בני גולים - להקשיב. מכאן עוד אפשר לשאוב עידוד מסוים. לא רק מעצם אזכור האבות (ראו הפסוקים החותמים את התוכחה של ספר ויקרא: "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יְעֻקֹּב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר", ויקרא כו מב, דברינו [זכות אבות](#) בפרשת בחוקות), אלא גם ובעיקר מההשוואה עם גלות האבות. אברהם גלה וחזר, יצחק גלה - לאן, הרי יצחק לא ירד מהארץ? אולי גלה לשדה פלשתים - גלות בתוך הארץ המובטחת. אפילו יעקב גלה וחזר. שים לב שהוא מזכיר את ירידת יעקב לארם - ארמי אובד אבי - ולא את ירידתו למצרים. זאת, מטעמים ברורים ומובנים. עד כאן, נחמה פורתא. הטובים אנו מאבותינו?

⁴ זו הסימט של כמעט כל הפתיחתות, הדרשן מגלגל בדרשה והופך בה ובלבד שיגיע בסוף ל"איכה". זו מהותה של הפתיחתא. ולעצם הדרשה (הפיסקה השנייה), השוט הוא הליש - האריה - נבוכדנצר שיבוא ויגלה אתכם גלות הרבה יותר קשה מזו של האבות. שוט אחר הוא ירמיהו הנביא שבא מענתות. "ואם לאו - לישה ... ואם לאו - ענתות". האם אנו שומעים כאן הד למילה ענות? ראו פסיקתא דרב כהנא יג שמוקדשת כולה ל: "דברי ירמיהו", בה מתואר ירמיהו כ"עונש" שבא לישראל בשל התנהגותם. ראו שם בפרט המדרש הקיצוני מאד על רחב וירמיהו (ראו דברינו [רחב](#) בפרשת שלח לך). וכן הביקורת על הושע שבגללה לקח אשת זנונים,

איכה רבה (בובר) פתיחתא ב – על מה אבדה הארץ?

רבי אבא בר כהנא פתח: "מי האיש החכם ויבן את זאת" (ירמיהו ט יא).⁵ תני רבי שמעון בן יוחאי: אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר מְשָׁנִים, שנאמר: "על מה אבדה הארץ ... ויאמר ה' על עזבם את תורת" (שם) ... ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל ברבי יצחק אמר: מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה, שנאמר: "על מה אבדה הארץ" - על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן, אלא – "על עזבם את תורת" ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי: כתיב: "ואותי עזבו ואת תורת לא שמרו" (ירמיה טז) - הלוואי אותי עזבו ותורת שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה, המאור שבה היה מחזירן למוטב.⁶

איכה רבה (בובר) פתיחתא ה – הריגת זכריה

ר' יודן שאל לר' אחא, אמר לו: היכן הרגו ישראל את זכריה, בעזרת ישראל או בעזרת נשים? אמר לו: לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים, אלא בעזרת הכהנים. ולא נהגו בדמו לא כדם איל, ולא כדם צבי. שבדס צבי ובדס איל כתיב: "ושפך את דמו וכסהו בעפר" (ויקרא יז ג), ברם הכא כתיב: "כִּי דָמָה בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל צָחִים סָלַע שְׁמֹתָהּ לֹא שִׁפְכָתָהּ עַל הָאָרֶץ לְכִסּוֹת עָלָיו עֶפְרָ" (יחזקאל כד ז).⁷

איכה רבה (בובר) פתיחתא ו – החיבור לגלות עשרת השבטים

רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח: "אפרים לשמה תהיה" (הושע ה ט). אימתי? "ביום תוכחה" (שם) - יום שהקב"ה עתיד להתוכח עמהם בדין. אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים, לא גלו שבט יהודה ובנימין, והיו עשרת השבטים אומרים: מפני מה הגלה אותנו והם לא הגלה? מפני שהם בני פלטיין שלו? דלמא משוא פנים יש כאן! חס ושלום אין כאן משוא פנים, אלא עדיין לא חטאו, וכיון שחטאו הגלה אותם, אמרו עשרת השבטים: הא אלהינו הא אלהינו, הא תקיף הא תקיף, הא קשוט הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין,⁸ כיון שחטאו – גלו, וכיון שגלו - התחיל ירמיהו מקונן עליהם: איכה.⁹

הומדרשים על הפסוק ביחזקאל יג ד: "כְּשֵׁעֲלִים בְּחֻרְבוֹת נְבִיאִיךָ וְשָׂאֵל הָיָה" ועוד. הנביא הוא השוט, אבל הוא אינו נבוכדנצר. הוא חלק מהעם, חלק מהסיפור. יש עליו כעס גדול, אבל הוא זה שגם מתעד ומקונן. הוא זה שכותב את "איכה" לטוב ולרע. אז שוב, נחמה פורתא.

⁵ פסוקים יא-יב מירמיהו פרק ט אותם דורש הדרשן הם: "מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ ונצתה כמדבר מבלי עבר: ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה".

⁶ בירושלמי חגיגה פרק א עמוד עו ובפסיקתא דרב כהנא טו הנוסח הוא: "השאור שבה מקרבן מחזירן אצל" (ובעקבותיהם אולי הגיה כך ש. בובר במהדורת איכה רבה שלו). שאור מול מאור. הבדלי סגנון ולשון? חילופי נוסחאות? שיבושי מעתיקים? או שמא "שאור" יצר הרע (ברכות יז ע"א) ו"מאור" יצר הטוב? ולעצם הדרשה, צריך לומר שההתעסקות בתורה (אי עזיבתה) איננה קיום המצוות, שהרי הוא מוכן שיעברו על שלוש העבירות החמורות שבתורה ובלבד שלא יעזבוה, אלא הלימוד וההתעסקות האינטלקטואלית בה, וההנחלה לדור הבא (שכר סופרים ומשנים). כיון שסביר שהמדרש דן בבית ראשון, הוא מציג פה דעה שונה מזו שאומרת שאדרבא, בית ראשון חרב בגלל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (ובית שני בגלל שנאת חנם, יומא ט ע"ב) וכן שונה מהדעה האומרת שהסיבה לחורבן היא שלא עסקו בגמילות חסדים ולא ידעו לדון לפנים משורה הדין ו"העמידו דיניהם על דין תורה" (בבא מציעא ל ע"ב). עוד יש לשאול על מדרש זה ולחקור שהרי למדנו: "כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חי"י" (בבא קמא נ ע"ב)! והמאיר עינינו יבורך. ועוד נראה לקשר נושא זה עם הדיון תלמוד או מעשה עליו הרחבנו בפרשת ואתחנן, בפרט מדרש ספרי דברים מא שם שמעדיף את התלמוד ונעזר גם הוא בפסוקים מירמיהו יט (וכן בעמוס ב ד: "על מאסם את תורת ה'").

⁷ הריגתו של זכריה הנביא נחשבת במדרש לאחת מהעבירות הקשות ביותר בבית ראשון. אין הכוונה לנביא זכריה המוכר לנו כאחד מתרי-עשר נביאים ואשר פעל בימי שיבת ציון, אלא בבנו של יהוידע הכהן. הוא יהוידע שהציל את המלך יואש בקטנותו מציפורניה של עתליה, הסתיר אותו במקדש שש שנים וחנך אותו לאורך שנים (והמליך אותו). ראו כל הסיפור במלכים ב פרקים יא-יב ובדברי הימים ב פרקים כב-כד. נראה שהמדרש משמר כאן מסורת קדומה של מה שאירע בבית ראשון, מה שבפסוקי המקרא לא בולט כל כך. דרשה זו חוזרת גם בפתיחתא כג (ובמקורות רבים אחרים, ירושלמי תענית ד ה, ויקרא רבה ד א ועוד) שם הארכנו לדון בה. ראו בדברינו פתיחתות דאיכה רבה – 2.

⁸ הוא אמת, הוא אמת, שאפילו לבני ביתו לא נשא פנים.

⁹ הגליית ממלכת יהודה היא עדות שאין הקב"ה נושא פנים. ראו המדרשים על "ישא ה' פניו אליך" כגון בדברינו ברכת כהנים בפרשת נשא, שבתנאים מסוימים הקב"ה – עליו נאמר: "אשר לא ישא פנים ולא יקה שוחד", כן נושא פנים; כאשר עם ישראל ראוי לכך. וכאן לא עוד! ומפני מי כביכול צריך הקב"ה להראות שאינו נושא פנים והוא "אלהא קשוט"? בעיני בני עשרת השבטים שגלו עקב חטאותיהם!! ובמדרש במדבר רבה יג ד פרשת נשא החשש הוא מפני אומות העולם. ראו שם שהוא דורש את הפסוק בהושע ה ט: "אֲפָרִים לְשִׁמָּה תִּהְיֶה בְּיוֹם תוֹכְחָהּ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נְאֻמָּנָה". ואלה דברי הדרשה שם: "בשבתי בתוכם - בשכני בתוכם, הודעת נאמנה – כנו שנאמר: עדות ה' נאמנה. בשעה שגלו השבטים ולא גלו יהודה ובנימין התחילו אומות העולם אומרים: נשא להם פנים בשביל שהיו בני אכסניא שלו ולא הגלם. וכשגלו, הודיע האלהים אותו עון בעולם: היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי הוי: נודע ביהודה אלהים". עוד על גלות עשרת השבטים ראו פתיחתא ה לעיל (קטע שלא הבאנו) שמקשר את הגלות לשבטי עבר הירדן המזרחי: "כיצד גלו? ר' אלעזר אומר: שבט ראובן ושבט גד גלו תחילה. ר' שמואל בר נחמן אומר: שבט זבולן ושבט נפתלי גלו תחילה". ועל כך הרחבנו מעט בדברינו שבטי עבר הירדן המזרחי – 2 בפרשת מטות ויש עוד להרחיב בנושא הגלויות כמה היו ולהיכן גלו וכו'.

איכה רבה (בובר) פתיחתא ח – חיבור שני החורבנות

רבי יצחק פתח: "כי קול נהי נשמע מציון איך שודדנו" (ירמיהו ט יח)¹⁰ - וכי יש עצים בוכים ויש אבנים בוכות, שאתה אומר כי קול נהי נשמע מציון? אלא ממי שהוא משרה שכנתו בציון.¹¹ "איך שודדנו" - איך הות לך מבזונים. "בושנו מאד כי עזבנו ארץ" - זו ארץ ישראל, דכתיב: "ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה" (דברים יא יב).¹² "כי השליכו משכנותינו" - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. דבר אחר: "בושנו מאד כי עזבנו ארץ", אלו דברי תורה, כמה דאת אמרת: "ארוכה מארץ מדה" (איוב יא ט). ו"כי השליכו משכנותיה" - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. דבר אחר: "בושנו מאד כי עזבנו ארץ", זה בית המקדש, כמה דאת אמרת: "ומחיק הארץ ועד העזרה התחתונה" (יחזקאל מג יד). "כי השליכו משכנותיה" - חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיהו מקונן עליהם: איכה ישבה בדד.¹³

איכה רבה (בובר) פתיחתא ט – חרפת הזרים שנכנסו למקדש

רבי יצחק פתח: "בושנו כי שמענו חרפה כיסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה' " (ירמיה נא נא). את מוצא, בשעה שנכנסו שונאים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים, שנאמר: "ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך" (איכה א י). נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים. נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים: לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת עבודת כוכבים? ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים! הא כל אפיין שוין.¹⁴ זהו שכתוב: "יען אמר מואב וישעיר הנה קכל הגוים בית ה' הודך" (יחזקאל כה ח).¹⁵

איכה רבה (בובר) פתיחתא י - לא תהא כהנת כפונדקית?¹⁶

רבי יצחק פתח: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב) ... שלש מאות וששים וחמישה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד. והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין

¹⁰ ראו הפסוק המלא עליו מתבססת הדרשה: "כי קול נהי נשמע מציון איך שודדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו".
¹¹ מי הוא או הם שמשמיעים את הנהי והקינה לאחר שהכל נחרב והעם נשדד ויצא בגלות? העצים והאבנים שנותרו? על כרחך זו השכינה שמקוננת. ובין השיטין ניתן לשמוע שאולי כן – גם האבנים והעצים שנותרו ללא יושב, בוכים. השוה עם המוטיב שהקב"ה שפך חמתו על העצים והאבנים. ראו איכה רבה ד יד: "כך אמרו לאסף: הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר? אמר להם: מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב: ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה". המזמר עליו מדובר הוא תהלים פרק עט: "מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים".

¹² ראו דברינו [ארץ למטר השמים תשתה מים](#) בפרשת עקב. עזיבת הארץ מתחברת לחטא המרגלים שעפ"י חז"ל אירע גם הוא בתשעה באב. "אתם בכיתם בכיה אחת" שהפכה בכיה לדורות.

¹³ בתשעה באב אוחדו חורבן בית ראשון (שנחלקו חכמים באיזה תאריך באב חרב, בשבעה או בעשרה בו, גמרא תענית כט ע"א) ובית שני שחז"ל מעידים שחרב בתשעה בו. לכך הוסיפו חז"ל גם את חורבן בית"ר וחרישת העיר ירושלים, מסכת תענית פרק ד משנה ו, מן הסתם גם על מנת שלא להרבות בימי אבל. חיבור זה ניכר גם בדרשה עצמה שמחד גיסא חותמת באיכה של הנביא ירמיהו שפעל בימי בית ראשון ומאידך גיסא מזכירה גם את חורבנם של בתי כנסיות ובתי מדרש שאופייניים יותר לבית שני. עוד על לשון "משכנותינו" ברבים ראו שמות רבה נא ג פרשת פקודי: "אלה פקודי המשכן, משכן העדות - מהו "משכן" שתי פעמים? א"ר שמואל בר מרתא: שנתמשכן שתי פעמים על ידיהם" - בית ראשון ובית שני. ראו בדברינו [שני משכנות היו](#) בפרשת פקודי.

¹⁴ כל הפנים שוות. היהודים אינם שונים מאיתנו. ראו מדרשי "הללו והלל", כגון ויקרא רבה כא ד.

¹⁵ נוסף לכל הצרות שנפלו על עם ישראל, נתגלה גם קלונם ברבים. שם בקודש בקדשים הם מחזיקים עבודה זרה! כבר ראינו מספר פעמים את המדרשים אשר משווים את עם ישראל עם הגוים: "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, הללו גילו עריות והללו גילו עריות" (ראו דברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות). אך כאן נראה שהדרשן הגדיל לעשות, מה גם שאין הוא מציע שום תשובה ומשאיר אותנו חסרי מענה! כפי שאומר הפסוק בירמיהו נא נא: "בשנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה'". לא רק באו והחריבו את בית המקדש (כפי שאומרים שם כל המפרשים), אלא באו וגילו את קלונם של ישראל לעיני העולם כולו. זאת ועוד, ראו דברי הגמרא ביומא נד ע"א-ע"ב: "קמער איש וליות" (מלכים א ז לו) - מאי כמער איש וליות? אמר רבה בר רב שילא: כאיש המעורה בלוייה שלו. אמר ריש לקיש: בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה. הוציאנו לשוק ואמר: ישראל הללו, שברכתך ברכה וקללתך קללה, יעסקו בדברים הללו? מיד הזילום, שנאמר: "כל מכבדיה הזילה כי ראו ערותה". הכרובים שבקודש הקודשים מבזים ע"י הגוים, הן כסמל לעבודה זרה והן כסמל מיני. ואין תשובה בפי הדרשן! ראו דברינו [הזילות שבחורבן](#) בתשעה באב. הסבר אפשרי הוא שאכן יש כאן ביקורת רבה של הדרשנים שאחרי החורבן על אנשי בית ראשון ואולי גם בית שני. הסבר אפשרי אחר הוא כמאמר הגמרא בשבת פח ע"ב: "למיימינים בה - סמא דחיי. למשמאילים בה - סמא דמותא". אכן, היה בכרובים סמל למין, לחיבור שבין זכר ונקבה וגם דמות מוחשית שאפשר לטעות בה כעבודה זרה. אך הכל תלוי בכוונת המכוון. אם כוונתו לשם שמים או להשחתה. ושיר השירים הלוא מלא בכך. מי שרוצה לעשותו חול עושה, ור' עקיבא עשה אותו קודש קדשים (מסכת ידים פרק ג משנה ה). ראו הגמרא ביומא שם: "אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלילן להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעוררים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה". וראו שם הדרשות על הפסוק: "בין שדי לין".

¹⁶ ראו מקבילה למדרש זה באסתר רבה ג ד ולא בכדי הועתק מדרש זה לשם. הדרשן רואה בכל התנהגות בני ישראל סיב סעודת אחשוורוש, המסמלת את המשך שקיעתם בגלות, כולל שלא עלו לארץ ישראל, המשך ישיר לחורבן איכה. ועל כך, בפורים בע"ה.

באותו היום. וכולך עשו ישראל הגמוניא ועבדו אותן דכתיב: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשטרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (שופטים י ו) - אפילו בשותפות.¹⁷ אמר ר' אבא בר כהנא: לא תהיה כוהנת כפונדקית¹⁸ ... אמר ר' יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו. אמר המלך: הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו. כך אמר הקב"ה: הלואי השוו אותי בני כגרוזימי הזו שהיא באה באחרונה,¹⁹ אלא, "ולא אותי קראת יעקב".²⁰

קאים טרון כל יומא ולא לעי וצלווי קמוי את לעי. קאים טרון כל יומא ולא לעי, ואמר ליה חבריה: אתי וצלי והוא אמר לית אנא יכיל.²¹ אצל הבעל מה כתיב? "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המזבח אשר עשה" (מלכים א יח) - הוי "ולא אותי קראת יעקב" - הלואי לא הכרתיך יעקב. למה? כי יגעת בי ישראל.²²

צום קל

ושנוכה לנחמת ציון ובניין ירושלים

ולגאולה השלמה

מחלקי המים

מים אחרונים: הבאנו רק חלק מתוך שלושים וארבע או שלושים ושש הפתיחתאות של איכה רבה. ראו המשך לדף זה [בפתיחתות דאיכה רבה – 2](#) באתר מחלקי המים.

¹⁷ נראה לחבר כאן את הסיפור של נעמן שר צבא ארם (מלכים ב פרק ה) שבא להתרפא מצרעתו במי הירדן ולאחר שאלישיע סרב לקבל ממנו כל טובת הנאה שהיא, ביקש לקחת "משא צמד פרדים אדמה" על מנת לבנות מזבח לה' בדמשק, וביקש את סליחתו של אלישיע: "לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחית בית רמון בהשתחיתית בית רמון יסלח נא ה' לעבדך בדבר הזה". ואתם בני ישראל, אפילו כנעמן שר צבא ארם לא עשיתם! ראו פירוש אבן עזרא בשמות כ א שמזכיר את נעמן כדוגמא לגוי שמקיים את הדיבר הראשון ומאמין בה', אבל לא מקיים את הדיבר השני, היינו משתפים. אך המדרש זועק על בני ישראל שלא עבדו אפילו בשיתוף. ראו דברינו [על השיתוף](#) בפרשת כי תשא.

¹⁸ ביטוי מושאל מעניין הלכתי שבו דנה המשנה בכשרותו של עד אחד, כולל אישה ועבד, להעיד שפלוני מת ואישתו מותרת להינשא. עדותה של פונדקאית נקבל ועדותה של כוהנת לא? ראו יבמות פרק טז משנה ז וכן בגמרא יבמות קכב ע"א. ובילקוט שמעוני שופטים רמז מא, על בסיס הגמרא בביצה כה ע"ב והגמרא ביבמות, מובאת הדרשה בזו הלשון: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו - מה תלמוד לומר ולא עבדוהו? אמר רבי אלעזר: אמר הקב"ה: אפילו כתורמוס הזה ששולקים אותו שבע פעמים ואוכלים אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני, לא תהא כוהנת כפונדקית?!" אגב, הפסוק מספר שופטים עליו נשענת הדרשה באיכה רבה, הוא מוטו מרכזי של ספר שופטים, אשר חוזר במספר וריאציות שונות שם. משמעו, לפי מדרשים אלה, היא, שהטענה המרכזית של הקב"ה על התנהגות עם ישראל, בתקופת השופטים, היא שהם הזניחוהו כליל ולא עבדוהו אפילו בשותפות. בחיבור עם שיטת ר' חגי ור' יוחנן שחטא העגל היה בשיתוף, יוצא שתקופת השופטים עוד מלמדת זכות על חטא העגל! "אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל" (איכה רבה א כח). והנה יש דורות שלא רק נטלו אלא עוד הוסיפו חטא על פשע לעומת חטא העגל.

¹⁹ גריזמי או כריזמי – מנה אחרונה, פרפרת. הלואי הייתי עולה על שולחנם לפחות כלפתן בסוף הארוחה.
²⁰ כבר הרחבנו כאמור את הדיבור, בפרשת כי תשא, [על השיתוף](#), היינו על עבודה זרה שבאה ביחד עם עבודת ה', שלפי דעות מסוימות בחז"ל היא עדיפה על עבודה זרה נטו. והבאנו, בין השאר את המקור הזה מאיכה רבה. במבט שני, אפשר לראות מדרש זה כחריג מעט מהקו הכללי של הסכמה לשיתוף, משום שפה מדובר בדיעבד, לא לכתחילה. בראיה שלאחר החורבן אומר הדרשן: לוא לפחות הייתם עובדים גם את ה'! אולי מעין מה שהוא אומר במדרש הראשון: "הלואי אותי עזבו תורת שמר". לחיזוק דבריו (וכמו בכל מדרש), מסתמך הדרשן על פסוק, הפעם מהנביא ישעיהו, אבל האם נביאי ישראל היו מסכימים עם עבודה בשיתוף? מפשט הפסוקים בנביאים ראשונים כאחרונים, לא נראה כך. אבל המדרש בשלו.

²¹ תרגום: אתה עומד כל היום ועוסק בעסקך, או מצפה לעסקך, ולא מתעייף, אבל לקום ולהתפלל – אתה עייף. אתה עומד כל היום ועוסק בעסקך, או מצפה לעסקך, ולא מתעייף, וכשבא חברך ואומר לך: בוא ונתפלל – אתה עייף (ראו הערך טרון במילון Jastrow).
²² כאן מדבר המדרש על המעמד שאליהו עורך בהר הכרמל, לפני שהוא מפסיק את הבצורת הממושכת שגזר על עם ישראל (מלכים א יז א). המדרש משווה את התפילות הארוכות שערך כהני הבעל – יום שלם – עם תפילתו הקצרה של אליהו ומתוך כך אנו למדים שהדרשן מניח שהציבור שעמד וצפה במתרחש השתתף בתפילות כהני הבעל ואילו כאשר אליהו קורא לו: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים", התגובה היא: "ולא ענה אותו העם דבר". (רק אחרי שירדת אש מהשמים העם אומר: ה' הוא הא-להים - שאנו אומרים בסוף תפילת נעילה ביום הכיפורים). האם אליהו היה מסכים לשיתוף שמציע המדרש (כפי ששאלנו לעיל ביחס לכל הנביאים)? נראה שלא, שהרי הוא בפירוש דורש מהם הכרעה לכאן או לכאן ואומר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים, אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו". [קנאות אליהו כקנאות פנחס](#) (דברינו בפרשת פנחס) לא מאפשרת שיתוף. היא דורשת הכל או לא כלום. חז"ל לעומת זאת, מעדיפים פסיחה על שתי או שני הסעיפים, אם האלטרנטיבה היא ניתוק גמור. ראו גם הפירוש החריף שנותן חלק זה של המדרש לפסוק: "ולא אותי קראת יעקב" - הלואי לא הכרתיך יעקב! בניגוד גמור לפירוש המתון לעיל. האם כאן השתרבבה, בכל זאת, קנאות אליהו?